

Tütün ve Türban

Ayhan SOL

Tütün içiyorsunuz. Sigara, pipo, puro, nargile. Bundan zevk alıyorsunuz. Belki bir yandan da bırakmaya çalışıyorsunuz. Sağlık ve diğer nedenlerle.

Tütün içmiyorsunuz. Çevrenizde kullanılmasından rahatsız oluyorsunuz. Pasif içici olarak sağlığınızın tehdit edildiğini düşünüyorsunuz. Özellikle çocukların bu alışkanlığa özendirmesinin önüne geçilmesini istiyorsunuz.

ABD ve Avrupa'da tütün içmeye getirilen kısıtlamalar diğer ülkelere de yayılarak ve artarak devam ediyor. Artık halka açık hem kapalı hem de açık alanlarda sigara içilmesi yasaklanıyor. Bu yasaklamaların en katı uygulamalarını ABD'de görüyoruz. Birçok eyalette kendi evinizde de sigara içmeniz yasak. Evlerdeki duman detektörleri hemen ötmeye başlıyor. Bu detektörlerin pilini çıkarmak, bu cihazları bozmak federal bir suç sayılıyor ve cezası da (böyle bir eylem için) çok ağır. Dün akşam Indiana eyaletindeki bir üniversitede bulunan bir arkadaşımınla görüştüm. Üniversite yönetimi üniversite kampüsünde sigara içilmesini yasaklamış. Sadece kapalı alanlarda değil. Her

yerde. Kampüs sınırlarına girdiğinizde sigaranızı söndürmeniz gerekiyormuş. Pes dedirtecek bir yasak mı yoksa olması gereken bir kısıtlama mı?

Bir yasağın haklı olduğunu nasıl bilebiliriz? Tütün içme yasaklarının haklı olduğu konusunda, tütün içenler de dahil olmak üzere uzlaşabilir miyiz? Yasaklar temel insan haklarını ihlal etmemeli, hatta bu haklarla çelişmemelidir diyebiliriz gibi geliyor. Bunlar gayet akla yatkın görüşler olsa da, en azından bazı yasaklar söz konusu olduğunda pek de işe yaramıyor. Temel haklarımız nelerdir ve ne tür yasaklar bunların ihlal edilmesi anlamına gelir? Yaşama hakkı, özgürlük ve mülkiyet hakkı (life, liberty, and property) temel haklarımızı tartışmasız bir şekilde belirler mi? Hiç sanmıyorum. Sosyalistler mülkiyet hakkını temel bir hak olarak görmeyecektir. Yaşama hakkı idam cezası olan ülkelerde sınırlandırılmakta. Özgürlük ise hapis cezası olan her yerde sınırlandırılmakta. İdam cezası birçok ülkede kaldırıldı, eğer sosyalist de değilseniz ilk iki hak temel hak gibi görünebilir ama hapis cezasına karşı olan pek çıkmaz çünkü suçluları bir süre, "düzelene" kadar, ilelebet toplumun dışında tutmalısınız. Demek ki suç denilen bir eylem nedeniyle özgürlüklerin sınırlandırılmasını haklı bulabiliyoruz. Kuşkusuz "suç"

değer yüklü bir kavram, onun için daha tarafsız bir şekilde hapis cezası gerektiren bütün eylemleri sayarak da işimizi görebiliriz. Bu durumda bu eylemler nedeniyle bazı yasakları haklı çıkarabiliyoruz gibi görünüyor.

Tütün örneğine dönelim. 1950'li ve 60'lı yılların filmlerini izlediğimde ilk dikkatimi çeken içilen sigaralardır desem yalan olmaz. O yıllarda belediye otobüslerinde, hastanelerde, çocukların yanında ve hatta yeni doğmuş bebeklerin uyuduğu odalarda sigara içmek gayet yaygınmış (özellikle doğumhane kapısında içilen sigara görüntülerini unutamam). Sanırım sigara içenler de en az birkaç paket sigara içiyorlardı, çünkü sigara içen kişinin elinden sigara düşmez bu filmlerde. Özellikle Fransız filmleri muhteşemdir.

Peki ama nasıl oluyor da tütün içmek 30-40 sene önce bu kadar serbestken, bugün üniversite kampüslerine sigarayla giremiyorsunuz? Bunun cevabının çok basit olduğunu düşünüyorsunuz. O zamanlar insanlar sigaranın sağlığa bu kadar zararlı olduğunu bilmiyorlardı. Yoksa onlar da en az bizim kadar sağlıklarına, hayatlarına önem veriyorlardı. O halde insanların hayatlarına verdikleri değerde son 30-40 yıl içinde önemli bir değişiklik olmadı diyebiliriz. Sadece sağlıkla tükettiklerimiz arasındaki ilişki konusunda bizim kadar bilgili değillerdi. Bu, bazı bilimsel bulguların yasaklarımızın sınırlarını belirleyebildiği anlamına mı geliyor? Eğer hayatımıza verdiğimiz değerde bir değişiklik olmadıysa, tek değişiklik tütün içmenin neden olabileceği hastalıklar konusundaki bilgimizdeki büyük artıştır.

Kısacası yeni olgular yeni değerler üretmese de bu değerlerin uygulamasında değişiklikler yapabiliyor. Şöyle ki, sağlığımıza eskiden de bugün olduğu kadar değer veriyorduk ama bilimsel bulgular tütün içmenin hem içeni hem de içmeden bu dumana maruz kalını tehdit ettiğini bize gösterince (bu yeni bir olgudur ama yeni bir değer değildir) yaşamımıza bazı yeni yasaklar getirebiliyoruz. Kamuya açık, açık ve kapalı alanlarda tütün içmenin yasaklanması gibi. Bu olgunun (yani sigara içmenin sağlığımızı tehdit etmesi) diğer başka olgularla karşılaştırıldığında (küresel ısınmanın çölleşmeye neden olması) bu yasaklarla çok daha yakından alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, tütün içmenin sağlığı olumsuz bir şekilde etkilemesi tütün içme yasağı ile bağıntılıdır. Ama dikkatinizi çekmek isterim, yasak esas olarak sağlığımıza *değer verdiğimiz için* konulmakta veya genişletilmekte, tütün içmek vücudumuzda bazı değişikliklere

neden olduğu için değil. Eğer sağlığımıza değer vermeseydik böyle bir yasak bizim için anlamsız olurdu. Ama bu bazı olguların (ya da bazı olgular hakkındaki bilgimizin) yaşamımızı sürdürürken bize yön göstermeyeceği ve hatta belki yeni değerlerin farkına varmamızı sağlamayacağı anlamına gelmiyor. O halde olgulardan yeni değerler çıkarsayamayacak olsak bile (mesela, tütün içmenin veya bu dumana maruz kalmanın akciğer kanserine yakalanma riskini ciddi derecede arttırdığı olgusundan sigara içmememiz gerektiği sonucunu mantıksal olarak çıkarmak olanaksız olsa da çünkü bu mantıksal çıkarımı yapmamız için sağlığımıza değer verdiğimiz belirten bir öncüle daha ihtiyacımız var) değerlerle ilintili olgular sahip olduğumuz değerleri hayatımızda nasıl gerçekleştireceğimizi belirleyebilir. Dolayısıyla yasaklarımızın sınırlarını da belirleyebilir (genişletebilir ya da daraltabilir).

Bakış açımızı biraz daha genişleterek konumuza şu şekilde devam edebiliriz. Tütün içme bir özgürlük konusudur. Diğer bir ifadeyle bireylerin diğer özgürlükleri yanında tütün içme özgürlüğü de vardır. Peki bu özgürlük sınırlandırılabilir mi? Yukarıda tütünün içerek veya içmeden maruz kalarak sağlığı tehdit ettiğinden ve sağlığımıza değer verdiğimizden söz etmiştim. Öyle görünüyor ki tütün içilmesi bir başka hakla çatışıyor; sağlıklı bir ortamda bulunma hakkı. Bu durumda tütün içme özgürlüğünden mi yoksa başkalarının sağlıklı olma hakkından mı vazgeçeceğiz? Sanırım sağlıklı olma hakkı yaşama hakkıyla ilişkilendirilebilir ve hatta onun özel bir hali olarak görülebilir.

Öyle görünüyor ki, bireysel özgürlüklerden biri önemli bir hakla çatışıyor. Bu durumda eğer sağlık-yaşama hakkı daha temel bir haksa tütün içme özgürlüğü sınırlandırılabilir diyebiliriz. Burada önemli olan noktanın bu sınırlamanın bazı olgulara göre yapıldığıdır: Tütün dumanına maruz kalmak (pasif içicilik) sağlığı tehdit eder. Bu tehdit bireylerin daha temel bir hakkını kullanmasını (sağlıklı olma-yaşama hakkını) engeller. Bu olgular tütün içme özgürlüğü ile yaşama hakkı arasında bir çatışma olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kuşkusuz hangi hak veya özgürlüğün daha temel bir hak olduğunu gösteren bir haklar-özgürlükler "skalası" yok ama birçok durumda (ama her durumda değil) bu konuda uzlaşmamız olanaklıdır.

Başörtüsü takıyorsunuz. Türban, çarşaf, sıkmabaş, şulebaş. Bu örtüyü dini inançlarınız gereği takıyorsunuz. Ama örtüyü bazen çıkarmak

zorunda kalabiliyorsunuz. Eğitim ve diğer nedenlerle.

Başörtüsü takmıyorsunuz. Bazı alanlarda bu kıyafetin kullanılmasından rahatsız oluyorsunuz. Bu kıyafetin sizin yaşam tarzınız için bir tehdit oluşturduğunu düşünüyorsunuz. Özellikle çocukların bu kıyafete özendirilmesinin-zorlanmasının önüne geçilmesini istiyorsunuz.

Uzun yıllardır bir başörtüsü (türban) yasağı-serbestisi tartışması sürüp gidiyor. Yeni bir aşamaya geçilmek üzere. Bu yasak Anayasa ve YÖK yasasında yapılan-yapılacak değişikliklerle üniversitelerde kaldırılmak isteniyor. Bir grup öğretim üyesi yasağın kaldırılmasını bir özgürlük sorunu olarak gördükleri için desteklerken bir diğer grup bu yasağın sürmesi gerektiğini düşünüyor. Ne yapmalı? Üniversitelerde yasak sürmeli mi yoksa kaldırılmalı mı?

Tütün yasağı konusunda söylediklerimin bize bir yararı olabilir mi? Bazılarınız tütün ve türban konusunu bir arada ele almanın hafiflik olduğunu düşünebilir. Bunu rencide edici bulanlar da olabilir. Aynı zamana denk gelmeleri yanında, bu iki konunun birbirine çok benzediğini düşünüyorum. Hatta belki de aynı genel meselenin özel halleri bu iki tartışma. Eğer öyleyse tütün tartışması bize türban konusunu tartışabilmek için iyi bir düşünce ortamı hazırlayabilir.

Şu soruyu sorarak başlayabiliriz. Başörtüsünü bireysel bir inanç, dini veya siyasi bir simge olarak takanların üniversitelere bu kıyafetle girmeleri bir özgürlük konusuysa, bu özgürlük daha temel bir başka hak veya özgürlükle çatışıyor mu? Kimse ilkece başörtüsü özgürlüğünün bir başka hak veya özgürlükle çatışacağını söylemiyor çünkü ülkemizde başörtüsü (değişik tarzlarda da olsa) kadınlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılıyor. Sorun bu özgürlüğün bazı kamusal alanlarda kullanılması konusunda ortaya çıkıyor.

Üniversiteler de bunlardan biri. O halde üniversitelerde başörtüsü takılması diğer hak ve özgürlüklerle çatışıyor mu diye sorabiliriz. Buna verilen cevap "laiklik ilkesinin ihlal edilmesi" şeklinde olmaktadır. Laiklik ilkesi bazı hak ve özgürlüklerin temelini oluşturan bir ilke olmalı. Laiklik ilkesinin tam olarak ne olduğu veya hangi hak ve özgürlüklerin temelini oluşturduğu konusunda görüşler çeşitli. Akıl, insanı dinsel otorite ve dogmalardan bağımsız kılan, özgürleştirici bir yetidir ve siyaset akla

dayanmalıdır dersek, laikliğin de din ve siyasetin ayrılığını ifade eden bir ilke olduğunu söyleyebiliriz. O halde laiklik ilkesi özgür düşüncenin, dolayısıyla düşünce özgürlüğünün ve özgür siyasetin bir ifadesidir. Geleneksel aydınlanmacı filozoflara göre düşünce, ancak aklın ilkelerine uyduğunda özgür olabilir. Dolayısıyla eğer düşünce dinsel veya başka dogmalar tarafından sınırlandırılıyorsa özgür değildir.

Bu durumda başörtüsü takılması özgür düşünceyle çelişir mi veya daha özel olarak üniversitelerde başörtüsü takılması özgür düşünceyi zedeleyici midir diye sormamız gerekmektedir. Kuşkusuz bir insanın başındaki bir örtünün onun özgür düşünmesiyle çok açık bir ilgisi yoktur ancak bu örtünün bir dinin, dolayısıyla dinsel dogmaların kabulünün bir ifadesi olduğu olgusu başörtüsüyle özgür düşünce arasında bir ilişki kurmamızı olanaklı kılar. Ancak başörtüsünü savunanlar özgür düşüncenin böyle saf bir aklın ilkeleriyle belirlenmesine karşı çıkabilecekleri gibi akıl ile dinsel dogmaların (vahyin) uyumlu olduğunu da iddia edebilirler. Bu felsefi bir tartışma olarak sürdürülebilir, sürdürülmektedir de.

Başörtüsünün yasaklanmasını isteyenler böylesi bir felsefi temelde değil de olgular temelinde de itirazlarını yapıyor olabilirler. Tütün yasağının ortaya çıkmasına bilimsel bazı bulguların neden olması gibi, bazı siyasal ve toplumsal olgular üniversitelerde başörtüsünün yasaklanmasına gerekçe oluşturabilir mi? Başörtüsü yasağını savunanlar diyebilirler ki (diyorlar ki), başörtüsü muhafazakarlaşmanın ve hatta gelmekte olan baskıcı bir yönetimin önemli bir habercisidir. Bu haberciye bugün üniversitelerde izin vermek gelen bu baskıcı sistemi kabullenmek olur. (Bunun ardından lise ve ortaokullar ile kamu kurumlarında başörtüsü serbestisi talep edilecek/ediliyor.) Bu nedenle üniversitelerde başörtüsü konusu bir direniş noktasıdır ve siperler tam da burada kazılmalıdır. Böylece üniversitelerde başörtüsüne engel olmakla kalınmayacak, ülkedeki muhafazakarlaşmaya, baskıcılığa da direniş başlatılacaktır.

Kuşkusuz bu tehdit tahminleri ile örtünme yasağının haklılığı arasındaki ilişki, pasif içicilere verilen zarar ile tütün yasağı arasındaki ilişki kadar açık değil. Akciğer kanseri ile tütün dumanına maruz kalma arasındaki ilişki 15-20 yıl önce bu kadar netleşmemişken birçok insan sigara

yasağına daha kolay karşı çıkabiliyordu. Bugün tütün içicilerinin bu şansı ciddi ölçüde azaldı. Bugün örtünmenin diğer insanlar için bir tehdit oluşturduğu iddiası da sosyolog ve siyaset bilimcilerin araştırmalarıyla desteklenmelidir, yoksa bu sadece bir iddia olmaktan öteye gidemez. Ancak burada vurgulamaya çalıştığım şudur: Özgürlükler bazı olgular nedeniyle/sayesinde sınırlandırılabilir. Tütün örneğinin bunu gösterdiğini sanıyorum. Ancak her ne kadar başörtüsü örneği de ilkece aynı tartışmanın özel bir hali olsa da burada elde edilen olguların nesnelliği ve kesinliğinden o kadar emin olamıyoruz ve bu da önemli bir fark yaratıyor.

Son olarak, başörtüsünün gerçekten de böyle

baskıcı bir rejimin habercisi olduğunu kabul etsek bile, bununla mücadele yolunun üniversitelerde başörtüsü yasağına devam etmekten ya da başörtülülerin üniversitelere girmesine engel olmaya çalışmaktan geçtiğini düşünmediğimi söylemeliyim. Son yıllarda ülkemizde tanık olduğumuz siyasal gelişmeler, dinsel muhafazakarlık karşıtlarının bu tür bir yasakçılıkla ülkemizdeki parlamenter sistemde pek de başarılı sonuçlar alamadığını göstermektedir. 22 Temmuz sonuçları bunun en son örneğidir. Sanırım daha başarılı politikalar üretebilmek için halkın taleplerini daha iyi okumalı ve halkın muhafazakarlığına kendini kaptırmadan, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi için mücadele edilmelidir.

Önder BIRKAN'ın Anısına

Saldırım ÖZKUZEY

Değerli meslektaşlarım,

Sevgili Önder Birkan'ı 7/12/2007'de kaybettik. Aziz hatırası önünde saygıyla eğilir, kederli ailesine ve camiamıza başsağlığı dilerim.

MTA'daki çalışmaları, özellikle Nevşehir Acı Göl ve Demirkuyu perlit yataklarında ki emeği unutulmayacaktır. Sevgili Önder çok özel bir insandı; olaylara kızmadan sakin yaklaşımını, dürüstlüğü, sıcaklığını, zarafetini, kibarlığını hele hele bizleri kahkahaya boğan nüktedanlığını çok özleyeceğiz. Sevgili Önder, sen hayallerinin çoğunu gerçekleştirdin, kaliteli iyi bir hayat sürdün, şimdi eşin Ayşe, oğlun Giray ve torunun, açtığın yoldan hızla yürüyecekler.

Sen ebediyete intikal ettin

Mekanın cennet olsun, nurlar içinde kal. Beğendiğin ve güzel söylediğin Frank Sinatra'nın "strengers in the night" şarkısı ebediyen çalacak.